

*architektura, kamień naturalny,  
Wrocław*

Marta PRELL\*, Katarzyna D. ZAGOŹDŹON\*\*

## **KAMIEŃ NATURALNY W WYBRANYCH OBIEKTACH KOMERCYJNYCH WROCŁAWIA**

W artykule omówione zostały wybrane obiekty komercyjne Wrocławia, w elewacjach których zastosowano kamień naturalny. Zwrócono uwagę na coraz większą różnorodność skał używanych w architekturze miasta oraz na sposób konserwacji obiektów zabytkowych.

### 1. WSTĘP

Informacje dotyczące kamienia stosowanego w architekturze, są w naszym kraju dość skąpe. Istnieją wprawdzie opracowania, głównie petroarcheologiczne, dotyczące wybranych zabytkowych obiektów w dużych miastach (Grodzicki 2003a; Grodzicki 2003b), jak na przykład zastosowania kamienia w zabytkach Warszawy (Sylwestrzak 1997) czy Krakowa (Rajchel 2004), jednak zagadnienia te są wciąż słabo rozpropagowane, a wiedza w tej dziedzinie często jest niedoceniana. Dane, które możemy uzyskać ograniczają się do w najlepszym razie do poznania nazwy handlowej, która zwykle nic nie mówi o genezie czy składzie mineralnym skały. Sprawa komplikuje się jeszcze bardziej w przypadku, użycia materiału importowanego. W latach 90., po zmianie gospodarki na wolnorynkową, do Polski zaczął napływać kamień z całego świata. Atrakcyjne barwy i budzące wyobraźnię egzotyczne nazwy sprowadzanych skał, wzbogacały oferty zakładów kamieniarskich. Sytuacja ta utrzymuje się po dzień dzisiejszy – ilość importowanego surowca wciąż rośnie, a nabywców na polskim rynku ciągle nie brakuje. Zjawisko to można także dostrzec obserwując nowoczesne obiekty handlowe Wrocławia. Centra takie jak Pasaż Grunwaldzki, Arkady czy wznoszony właśnie Sky Tower i in. mienią się szeroką gamą sprowadzanych do Polski ka-

---

\* Uniwersytet Wrocławski, Instytut Nauk Geologicznych, ul. W. Cybulskiego 30, 50-205 Wrocław.

\*\* Politechnika Wrocławska, Wydział Geoinżynierii, Górnictwa i Geologii, Instytut Górnictwa, pl. Teatralny 2, 50-051 Wrocław.

mieni, o których pochodzeniu, większość inwestorów często nie posiada podstawowych, geologicznych informacji.



Rys. 1. Plan Wrocławia z zaznaczonymi obiektami komercyjnymi

1 – wielofunkcyjny dom handlowy/Geschäftshaus. Julius Schottländer 2 – dom handlowy H&M/Geschäftshaus. Schottländer 3 – dom handlowy PSS Społem Feniks/Warenhaus Gebrüder Barasch, 4 – Dom Śląskiego Aptekarza, 5 – Pod Zielonym Dębem/Geschäftshaus Kreuzberger, 6 – Deutsche Bank/Geschäftshaus Schlesienger, 7 – Hala Targowa, 8 – Justin Center, 9 – Arkady Wrocławskie, 10 – Sky Tower

Fig. 1. City map of Wrocław with selected shopping buildings

1 – Department store/Geschäftshaus Julius Schottländer, 2 – H&M department store/Geschäftshaus Schottländer 3 – Feniks department store/Warenhaus Gebrüder Barasch, 4 – Building “Dom Śląskiego Aptekarza”, 5 – Building “Pod Zielonym Dębem”/Geschäftshaus Kreuzberger, 6 – Deutsche Bank/Geschäftshaus Schlesienger, 7 – Market Hall, 8 – Justin Center, 9 – Arkady Wrocławskie department store 10 – Sky Tower

Rozpoczęto systematyzowanie wiadomości na ten temat, jednakże jest to bardzo mozolny i długotrwały proces. W ramach niniejszego artykułu dokonano wstępnego opracowania wybranych, historycznych i współczesnych, obiektów komercyjnych. Zapoznano się z materiałem archiwalnym odnoszącym się do zabytków oraz podjęto próbę dotarcia do zakładów kamieniarskich dostarczających materiał skalny do nowo powstających budynków. Omówienie poszczególnych punktów ułożono, by w czasie niezbyt długiego spaceru po Wrocławiu móc podziwiać piękno budynków pod kątem architektury jak i zastosowanego w nich kamienia.

Listę historycznych obiektów komercyjnych otwierają dawne domy handlowe z końca XIX i początku XX w.: Geschäftshaus Julius Schottländer, Geschäftshaus Schottländer i Warenhaus Gebrüder Barasch. Następnie zostanie omówiona renesansowa kamieniczka przy Kurzym Targu, dom handlowy Feniks, Geschäftshaus Kreuzberger, Geschäftshaus Schlesienger oraz Hala Targowa. Współczesne obiekty handlowe zostały omówione na przykładzie Arkad Wrocławskich, Justin Center oraz nowo powstającego Sky Tower (rys. 1).

## 2. OMÓWIENIE OBIEKTÓW HANDLOWYCH

Kamień naturalny był wykorzystywany we wrocławskich budynkach prawie od samego początku istnienia miasta. Do lat 70. XIX w. elewacje budynków były tynkowane, dopiero po tym jak Reichsbank otrzymał całe lico kamienne, architekci i inwestorzy zaczęli w pełni wykorzystywać walory dekoracyjne kamienia naturalnego (Kirschke 2005). Z biegiem wieków różnorodność i ilość sprowadzanego, nawet z najdalszych zakątków świata, kamienia regularnie wzrastała, by w czasach współczesnych osiągnąć zdecydowane maksimum (np. do wykonania elewacji Sky Tower zostaną zużyte płyty z rodzimego piaskowca z Żerkowic, ale też z importowanego tzw. kwarcytu Pergola o łącznej powierzchni ponad 1 hektara). Niestety różnorodność nie zawsze idzie w parze pięknem. Porównując architekturę powstałą przed wiekiem i style promowane obecnie można niestety dojść do wniosku, że ilość zastępuje jakość. Powoli odchodzą do lamusa misternie rzeźbione w kamieniu ornamenty na fasadach budynków, a zastępuje je prosta(-cka) elewacja wielkopłytkowa.

### 2.1. OBIEKTY HISTORYCZNE

Przełom XIX i XX wieku był dla Wrocławia okresem dynamicznego rozwoju. Budowa dróg, linii kolejowych, portów rzecznych sprawiła, że miasto w szybkim tempie zyskiwało na znaczeniu. Równolegle wzrastał poziom życia mieszkańców, a tym samym miasto mogło rozkwitać pod względem architektury. Pojawił się wówczas szereg budynków, które do dnia dzisiejszego stanowią jedne z atrakcyjniejszych punktów naszego miasta. Poniżej zostały zaprezentowane wybrane z nich, wyjątkiem, jeżeli chodzi o czas powstania, jest renesansowa elewacja kamieniczki przy Kurzym Targu.

WIELOFUNKCYJNY DOM HANDLOWY/GESCHÄFTSHAUS JULIUS SCHOTTLÄNDER  
ul. Świdnicka 34 – pl. Teatralny 8

Na rogu ulicy Świdnickiej i placu Teatralnego stoi, ukryty pod warstwą miejskiego pyłu, monumentalny budynek obwieszony niezbyt dekoracyjnymi reklamami. W otoczeniu odnowionego Hotelu Monopol i Wrocławskiej Opery nie rzuca się zbytnio w oczy.

Historia tego domu towarowego ściśle związana jest z osobą Juliusa Schottländera – kupca, filantropa, właściciela ziemskiego, najbogatszego mieszkańca Wrocławia na przełomie XIX i XX w. Jest to pięciokondygnacyjna budowla o żelbetowej konstrukcji, zaprojektowana przez znanych architektów Paula i Richarda Ehrlichów, należąca do najbardziej awangardowych obiektów handlowych w tamtych czasach (fot. 1). Fasada, zgodnie z kanonami ówczesnej mody posiada bogatą dekorację motywami o symbolice kupieckiej. Wśród nich wyróżnia się figura Hermesa z kaduceuszem (symbol handlu), ponadto widać mężczyznę z kołem zębatym i młotem (symbol przemysłu) oraz – widoczną z okien WGGG – alegorię elektryczności. Monumentalna budowla zyskuje na strzelistości dzięki zastosowanym jońskim półkolumnom biegnącym przez wszystkie kondygnacje. Filary portalu wejściowego od strony placu Teatralnego są masywne i bogato ozdobione, a nad wejściem umieszczono kartusz z datą MCMXI (Kirschke 2005).

Fasady i wszystkie detale architektoniczne zostały wykonane z czerwonego piaskowca (prawdopodobnie noworudzkiego). Skała jest równo- i drobnoziarnista, w portalu można zauważyć niewielkie pozostałości po zwitkach mułowych. Niestety większa część elewacji parteru pokryta jest nieodpowiednio dobraną farbą, która zaczyna pękać i tym samym piękno secesyjnego wystroju zdecydowanie traci na sile wyrazu.

DOM HANDLOWY H&M/GESCHÄFTSHAUS SCHOTTLÄNDER  
ul. Świdnicka 7 – ul. Ofiar oświęcimskich 23

Innym budynkiem o charakterze komercyjnym, należącym niegdyś do rodziny Schottländerów, jest obecny dom handlowy firmy Hennes & Mauritz (H&M), usytuowany na rogu ulic Świdnickiej i Ofiar Oświęcimskich. Został on zaprojektowany przez Karla Grossera w 1897 roku. Cechą charakterystyczną tego secesyjnego budynku jest prosta bryła, z niewielką ilością zdobień. Narożnik uwieńczony jest wieżyczką, na której widnieje monogram właściciela – Paula Schottländera, a nad wejściem od strony ulicy Ofiar Oświęcimskich, na pierwszej kondygnacji widoczne są dwa pilastry, między którymi umieszczono kartusz z datą powstania obiektu (Kirschke 2005). Do wykonania elewacji użyto dwóch odmian czerwonego piaskowca. Pierwsza z nich, wykorzystana w momencie wznoszenia budynku, widoczna jest na wyższych kondygnacjach i pod względem strukturalnym i teksturalnym przypomina skałę wykorzystaną w domu handlowym Juliusa Schottländera. Druga natomiast jest skałą strukturalnie zróżnicowaną. W większości jest to materiał piaskowcowy, który miejscami zawiera

ziarna frakcji żwirowej lub strefy piaskowca zlepieńcowatego. Wśród otoczaków można zaobserwować fragmenty gnejsów, granitów i różnego rodzaju skał krzemionkowych. Miejscami widoczna jest laminacja jednak nie można określić, jakiego rodzaju. Szkielet ziarnowy, głównie kwarc i skalenie, podrzędnie łuszczki i klasty skał, scementowany jest spoiwem krzemionkowym. Charakterystyczna wiśniowa barwa pochodzi od utlenionych związków żelaza.

Niestety podczas ostatniej renowacji cokół pomalowano farbą, która jak widać na zdjęciu nie nadaje się do tego typu zabiegów (fot. 2).

SPOLEM PSS „FENIKS”/WARENHAUS GEBRÜDER BARASCH  
ul. Szewska 75/77 – Rynek 31/32 – Kurzy Targ 1

Na wschodniej ścianie Rynku, z początkiem XX wieku rozpoczęto budowę jednego z najbardziej reprezentacyjnych domów handlowych w mieście – Warenhaus Gebrüder Barasch. Ten secesyjno – barokowy budynek, wielokrotnie modernizowany, od lat jest wizytówką Wrocławia. Jego bryła jest bardzo urozmaicona – naroża, od strony Rynku i od ulicy Szewskiej, stanowią wieże, pokryte miedzianym dachem (do 1929 roku wieża zachodnia zwieńczona była ażurowym, szklanym globusem), przy wejściu od strony ulicy Szewskiej do czasów II wojny światowej znajdował się przeszklony ogród zimowy (Kirschke 2005).

Do wykończenia elewacji w pierwotnej wersji użyto dwóch rodzajów kamienia – granitu strzegomskiego (bogatego w kilkumilimetrowe kryształki amfiboli) i piaskowca bolesławieckiego. Obecnie, od strony Rynku cokoły obkładane są złotym, drobnokrystalicznym granitoidem, natomiast od strony ulicy Szewskiej, przy sklepie z tkaninami wykorzystano jeszcze dwie inne odmiany skał magmowych – wg Kirschke (Kirschke, Kirschke 1998) sjenitu z Brodziszowa i granitu z Siedlimowic (fot. 3).

Wnętrze pierwszej kondygnacji wyłożone jest wapieniem bulastym w dwóch odmianach kolorystycznych – brązowy i czerwony (dla uważnego obserwatora nie będzie niczym trudnym odnalezienie przekrojów skamieniałych amonitów czy też rostrów belemnitów). Obramienia wind są obłożone zielonym serpentytem.

DOM ŚLĄSKIEGO APTEKARZA

Naprzeciwko północnej ściany DH Feniks, wśród innych miejskich budynków, stoi niczym się nie wyróżniający Dom Śląskiego Aptekarza. Jest to tzw. szczytowa kamieniczka mieszczańska pochodząca z drugiej połowy XVI w. pełniąc równocześnie rolę apteki (*apteka „Pod podwójnym złotym Orłem”*) (Kirschke 2005). Poszczególne kondygnacje tego trzypiętrowego, murowanego budynku z oficyną, oddzielone są od siebie gzymsami międzypiętrowymi, natomiast elementami wertykalnymi są jońskie pilastry. Wśród detali dekoracyjnych zachował się kartusz z datą 1360 oraz godło kamienicy – dwugłowy, koronowany orzeł trzymający berło i miecz. Renesansowa część elewacji frontowej prawie w całości przetrwała do dziś i jest to o tyle ważne, że jest to najstarszy obiekt tego typu we Wrocławiu (Karst 1981; Kirschke 2005; Marchwicki

1994; Morasiewicz 2010). Na pierwszy rzut oka kamieniczka ta niczym nie różni się od okolicznych budynków, jednak fakt, że obramowanie okien, gzymsy, pilastry wykonane są z piaskowca i przez prawie pięć wieków zachowały swoją pierwotną postać powinno wzbudzić podziw.

Rekonstrukcje ubytków kamiennej części fasady wykonano po badaniach mikroskopowych pobranych z elewacji próbek. Wg Słowika (Słowik, Kryńska 1993) skład mineralny skały (kwarc, skalenie, podrzędnie łuszczyki i minerały akcesoryczne), struktura (drobno-, równoziarnista), tekstura (bezlądna) oraz cechy morfologiczne ziaren wskazywały na to, że materiał użyty do wykonania elewacji kamieniczki to piaskowiec podobny do tego, który występuje w Rakowicach Małych. Jest to bardzo ważna informacja, gdyż w tej sytuacji można było dobrać dokładnie ten materiał skalny, który był użyty do wykonania elementów kamiennych.

Jednak przeprowadzona makroskopowa analiza fasady wykazała, że substancja wykorzystana do wypełnienia ubytków nie jest piaskowcem, jedynie zaprawą wykonaną na bazie skały. Niestety dobór materiału skalnego do produkcji zaprawy nie odpowiada ani kolorystycznie, ani granulometrycznie oryginalnej skale użytej w elewacji.

POD ZIELONYM DĘBEM/GESCHÄFTSHAUS KREUTZBERGER  
ul. Ruska 7 – ul. Rzeźnicza 1

Kolejny punkt obserwacyjny znajduje się na przecięciu ulic Ruskiej i Rzeźniczej. W 1913 roku powstało tu centrum handlowe Kreutzberger (fot. 4). Ten cztero-kondygnacyjny, wielofunkcyjny budynek w stylu klasycystycznym doskonale wpisywał się w ówczesny kupiecki charakter ulicy Rzeźniczej. Na parterze znajdowała się restauracja, na wyższych kondygnacjach mieściły się punkty handlowe oraz wytwórnia bielizny.

Pierwotne fasady w całości były wykonane z kamienia naturalnego: na parterze witryny dużych okien obłożone były labradorytem, wyższe kondygnacje wykonane zostały z kremowego piaskowca i trawertynu tworząc interesujący kontrast z ciemną barwą gabroidu (Kirschke 2005; Mandzios 1993). Po 80 latach istnienia obiekt zmodernizowano, jednak nie odzyskał on już pierwotnej świetności – elewacje wyższych pięter wykonano ze szlachetnego tynku, jedynie obramienia okien zostały wykonane z piaskowca, prawdopodobnie żerkowickiego, natomiast elewacja parteru podobnie jak przed wojną wykonana jest w labradorycie.

DEUTCHE BANK/GESCHÄFTSHAUS SCHLESIENGER UND GRÜNBAUM  
ul. Rzeźnicza 32/33

Naprzeciwko budynku „Pod Zielonym Dębem” znajduje się chyba najbardziej atrakcyjny wrocławski obiekt handlowy przełomu XIX i XX wieku – centrum handlowe Schlesienger und Grünbaum (fot. 5).

Fot. 1



Fot. 2



Fot. 3



Fot. 4



Fot. 1. Wielofunkcyjny dom handlowy na rogu placu Teatralnego i ulicy Świdnickiej  
 A – naturalna powierzchnia kamienia B – powierzchnia kamienia zaimpregnowana farbą

Phot. 1. Department store on the corner of Teatralny Square and Świdnicka Street  
 A – natural stone surface, B – the stone surface impregnated with paint

Fot. 2. Dom handlowy Hennes & Mauritz na rogu ulic Ofiar Oświęcimskich i Świdnickiej  
 A – naturalna powierzchnia kamienia B – powierzchnia kamienia zaimpregnowana farbą

Phot. 2. Hennes & Mauritz department store on the corner of Ofiar Oświęcimskich and Świdnicka Street  
 A – natural stone surface, B – the stone surface impregnated with paint

Fot. 3. Spółem PSS Feniks: A – piaskowiec, główny materiał elewacyjny, B1 – granit strzegomski w bazach pilastrów, B2 i B3 – inne odmiany granitoidów wykorzystane w detalach wykończeniowych  
 C – sjenodioryt, D – wapień bulasty użyty w wnętrzu budynku

Phot. 3. Feniks department store: A – sandstone, the main elevation material, B1 – Strzegom granite in base of pillars, B2 and B3 – other types of granites used for finishing details – C – syenodioryt, D – nodular limestone used inside the building

Fot. 4. Pod Zielonym Dębem na rogu ulic Ruskiej i Rzeźniczej A – piaskowiec z obramień okiennych, B – labradoryt wykorzystany w elewacji pierwszej kondygnacji.

Phot. 4. Pod Zielonym Dębem building on the corner of Ruska Street and Rzeźnicza Street A – sandstone from window frames, B – labradorite used in elevation of the first floor.

Czterokondygnacyjny budynek o pałacowym charakterze mimo secesyjnego stylu zawiera wiele elementów romańskich. Piękne, duże tafle szkła zajmujące cztery kondygnacje znajdują się między przeszłami, zwieńczonymi pełnymi arkadami. Brak wyeksponowanych poziomych elementów wzmacnia efekt strzelistości fasady budynku (Hryniewicz 2010; Kirschke 2005; Niemczyk 2010). W attykach oraz w portalu zastosowano kolumny z polerowanej, ciemnozielonej skały krystalicznej. Wśród minerałów widoczne są kryształy kwarcu, zapewne skalenia i prawdopodobnie małe ziarenka minerałów rudnych. Bez wykonania bardziej szczegółowych badań dokładne zaklasyfikowanie tego materiału będzie utrudnione.

Główne elementy elewacji – filary, zwieńczenia oraz wszystkie motywy dekoracyjne wykonane są z równo- i średnioziarnistego, kremowego piaskowca. Prawdopodobnie pochodził on ze złóż bolesławieckich, jednak tę informację należałoby potwierdzić wykonując szereg laboratoryjnych badań porównawczych. Motywy dekoracyjne wykonane w piaskowcu znajdują się głównie na arkadach. Obok pięknych głów Meduz zastosowano wiele wyszukanych motywów florealnych, i florealno-herbowych (Hryniewicz 2010; Kirschke 2005; Niemczyk 2010). Pierwsza i druga kondygnacja są oddzielone od siebie pasem polerowanej ciemnej skały – prawdopodobnie norytu.

Inną istotną sprawą jest sposób odnawiania i konserwacji elewacji. Prawdopodobnie jeszcze przed wpisaniem budynku na listę zabytków portal pomalowano farbą wodną, co nadało mu nienaturalną barwę, która kontrastuje otoczeniem. Oprócz tego do wypełnienia niewielkich ubytków i zadrapań zastosowano tynk, co nie wpływa korzystnie na walory estetyczne fasady.

#### HALA TARGOWA NA PIASKU

Na początku XX w. zapadła decyzja o budowie dwóch hal targowych na terenie miasta Wrocławia. Pierwsza z nich miała powstać przy ulicy Piaskowej, druga przy ulicy Kolejowej. W obu przypadkach zastosowano nowatorską na ówczesne czasy konstrukcję żelbetową, elewacje wykonano głównie z czerwonej cegły. Ze względu na zniszczenia jakim uległa hala przy ulicy Kolejowej w czasie II wojny światowej w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku obiekt wysadzono (co ciekawe aby go unicestwić zużyto aż 1,5 tony materiałów wybuchowych). Jedynym elementem będącym świadkiem istnienia tzw. II Hali jest budynek Urzędu Skarbowego Wrocław Śródmieście, w którym znajdowała się brama wejściowa. Do dnia dzisiejszego (obecnie odrestaurowana) cieszy oko przechodniów. Nad bramą główną widnieją płaskorzeźby zwierząt, podobnie jak to ma miejsce w Hali Targowej na Piasku. Elewacja jest oczywiście piaskowcowa.

Ocalała Hala I nadal pełni swoją funkcję handlową i nadal cieszy się dużym zainteresowaniem wrocławian. Jej fasady ozdobione są detalami rzeźbionymi w piaskowcu – najbardziej charakterystycznym elementem zachowanym z czasów powstawania Hali jest płaskorzeźba przekupki umieszczona na elewacji zachodniej. Nad wejściami umieszczono płaskorzeźby zwierząt, a oba szczyty ozdobione są herbem Wrocławia



(Gryglewska, 2008). Cokoły wykonano z granitu strzegomskiego, niestety obserwacje makroskopowe skał są utrudnione, gdyż powierzchnia ścian pokryta jest grubą, ciemną warstwą miejskich zanieczyszczeń (fot. 6).

Posadzka Hali Targowej oraz schody prowadzące na pierwszą kondygnację wykonane są z granitu strzegomskiego. W wielu miejscach można zaobserwować różnorodne enklawy (autolity) oraz żyły i gniazda pegmatytowe (Zagożdżon 2008).

## 2.2. OBIEKTY WSPÓŁCZESNE

Początek nowego wieku to kolejny etap w kształtowaniu charakteru architektonicznego miasta. Zgodnie z nowoczesnymi trendami w architekturze, w wielu metropoliach Europy, między zabytkowymi perełkami, umiejscawiane są nowoczesne, reprezentacyjne budynki. Co prawda łączą one w sobie najistotniejsze dla mieszkańców wielkich aglomeracji funkcje – handlowe, finansowe, biurowe i rozrywkowe – jednak często rażą banalnością swojej formy.

Proces ten nie ominął również Wrocławia. Złe pojęty przepych i przytłaczające rozmiary powstających budynków nie zawsze korespondują z wysoką klasą artystycznego wyrazu. Pomijając aspekty estetyczne, wszak *de gustibus non est disputandum*, trzeba zauważyć, że ilość i różnorodność kamienia elewacyjnego we współczesnych obiektach architektonicznych, głównie ze względu na ich rozmiary jest nieporównywalnie większa niż w ubiegłych wiekach. W związku z dużą ilością użytego kamienia trzy z wrocławskich obiektów zasługują na szczególną uwagę: Justin Center, Galeria Arkady i wznoszący się właśnie Sky Tower.

### JUSTIN CENTER

Na placu Dominikańskiego znajduje się kompleks hotelowo-apartamentowo-usługowy o dźwięcznej nazwie Justin Center. Budynek miał być wizytówką miasta, jest jednak tylko jednym z wielu nowoczesnych, nijakich obiektów (Wysocka 2009; Wysocki 2009). Wśród architektów nie zyskuje pochlebnych opinii, jednak dla miłośników kamienia jest to dobry punkt do obserwacji. Justin Center został oddany do użytku w 2009 roku. Szklane fasady osłonowe połączono z materiałami kamiennymi o handlowych nazwach Porfir i Black Galaxy (informacja ustna wykonawcy) (fot. 7).

Pierwsza nich, obecnie ciesząca się dużą popularnością wśród inwestorów, jest skałą wylewną o typowej strukturze porfirowej i teksturze głównie bezładnej i masywnej. Obserwacja makroskopowa pokazuje, że w cieście skalnym chaotycznie rozmieszczone są kryształy kwarcu i skalenia (zielony odcień wskazywałby na amazonit). Partiami skała zawiera prawie całkowicie zasymilowane porwaki skał powstałych w czasie wcześniejszych erupcji, w niektórych płytach asymilacja jest mniej zaawansowana i granica jest bardzo wyraźna. Różnica między główną masą skały a porwakami zaznacza się głównie w średnicy fenokryształów i barwie obu

ośrodków. Inną cechą charakterystyczną dla tej skały jest fakt, że obok dominującej tektury bezładnej istnieją strefy z widoczną teksturą fluidalną – niestety, to, co w oczach geologa jest rzeczą fascynującą dla przeciętnego obserwatora może się wydać czymś niekorzystnym, dlatego też płyty z tymi elementami zostały umieszczone w miejscach mniej eksponowanych. Podobnie postąpiono w ze skałą, która zawiera w sobie piękne i duże (nawet do 10 cm) skupienia karneolu (nabywcy apartamentów w Justin Center mylili je z kitem okiennym i prosili o wymianę parapetów). Czasami porwaki są elipsoidalnie wydłużone i to nadaje skale pozornie teksturę kierunkową. Wykańczając budynek nie dopilnowano, by poszczególne składowe elewacji harmonizowały ze sobą pod kątem kolorystycznym – istnieją partie budynku, gdzie płyty o brązowym zabarwieniu sąsiadują w nieuporządkowany sposób z elementami o odcieniu czerwonym lub jasnym – w efekcie mimo swojej dużej wartości poznawczej w zakresie geologii budynek nie przyciąga uwagi, a wręcz odpycha formą i wykończeniem.

Druga odmiana skały użyta do ozdobienia fasady – tzw. granit Black Galaxy – pod względem petrograficznym jest odmianą gabra. Drobno-równokrystaliczna, czarna skała nie wyróżnia się niczym ciekawym. Dodatkowo inwestor zdecydował, by do wykończenia budynku użyto płyt polerowanych, co w centrum Wrocławia, szczególnie przy ekspozycji ciemnego kamienia, jest zabiegiem nie do końca przemyślanym – zamiast odbijać światło płyty przyciągają miejski kurz i całość stwarza wrażenie zaniedbania.

Obok skał magmowych w Justin Center został wykorzystany także piaskowiec ze złożeń w Żerkowicach, jednak jego piękno można obserwować tylko od strony ulicy Krawieckiej.

Wnętrze kompleksu wykończono jest trzema rodzajami skały – schody wykonano z labradorytu, wejście do wind obłożono średnio krystalicznym norytem, natomiast na ścianach znajdują się płyty z wapienia, w których można zaobserwować pokruszone szczątki muszli.

#### CENRUM HANDLOWE ARKADY WROCLAWSKIE ul. Powstańców Śląskich 2–4

Na rogu ulic Swobodnej i Powstańców Śląskich znajduje się okazały budynek centrum handlowego Arkady. Znaczna ilość i piękno wykorzystanego w tym obiekcie kamienia pozwoliła zamaskować niedostatki przeciętnej, a nawet miejscami, nieudolnej współczesnej architektury. Na elewacji Arkad znajduje się ok. 5500 m<sup>2</sup> piaskowca z Żerkowic. Ta górnokredowa skała drobno- lub średnioziarnista, o spoiwie ilastym lub ilasto-krzemionkowym, barwy jasnokremowej z charakterystycznymi, rdzawymi frontami hematyzacji, ze względu na swoje walory estetyczne jest chętnie stosowana w budownictwie.

W cokołach obiektu użyto proterozoicznego granitu sprowadzanego z Indii o handlowej nazwie Mery Gold (informacja ustna wykonawcy). W jego budowie jasnorożowy skała wyróżnia się na tle mniejszych kryształów kwarcu i łuszczaków (fot. 8).

## SKY TOWER

ul. Powstańców Śląskich 95–ul. Gwiazdzysta–ul. Szczęśliwa–ul. Wieka

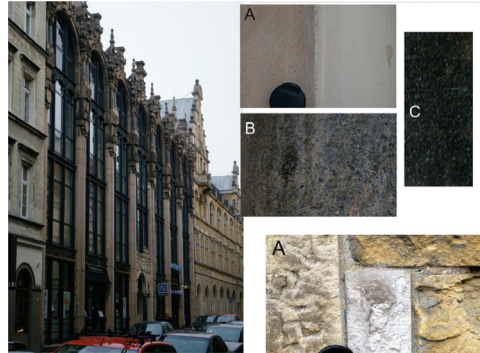
Na skrzyżowaniu ulic Wielkiej i Powstańców Śląskich powstaje obiekt, który w zamierzeniach twórców ma osiągnąć 212 m wysokości i tym samym ma być najwyższym budynkiem we Wrocławiu. W skład kompleksu mają wejść trzy budynki, w których oprócz apartamentów będą mieścić się biura oraz punkty handlowo-usługowo-rekreacyjne. Już w chwili obecnej trwa wykańczanie elewacji z wykorzystaniem świętokrzyskiego piaskowca ze Śmiłowa, którego docelowo planuje się wykorzystać ok. 9000 m<sup>2</sup>. Zastosowano również ok 1000 m<sup>2</sup> indyjskiego „kwarcytu” Pergola (informacja ustna wykonawcy). Makroskopowo jest to jasnozielony gnejs o strukturze grano-lepidoblastycznej i teksturze gnejsowej. Widoczne są blasty kwarcu ułożone w płaskie soczewy, drobne laminy jasnego łuszczyka i zielonego chlorytu. Efekt końcowy już wkrótce będziemy mogli podziwiać. Na podstawie stylu, w jakim rozpoczęto prace wykończeniowe, można stwierdzić, że powstaje kolejny budynek, który na pewno będzie mógł się szczyścić dużą ilością użytego materiału kamiennego. Niestety wszystko wskazuje na to, że będziemy mogli go obserwować tylko na ograniczonej powierzchni – elewacja kamienna będzie się znajdować się wysoko nad filarami.

## 3. PODSUMOWANIE

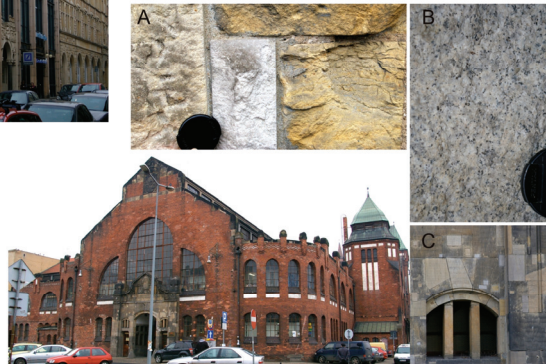
Różnorodność kamiennej architektury Wrocławia sprawia, że miasto to jest doskonałym miejscem do obserwacji wielu odmian kamienia, które zdobią tak zabytkowe, jak i współczesne obiekty handlowe miasta. Kamień użyty w najstarszych budynkach handlowych pochodził w większości z lokalnych źródeł. Przykładem może być tutaj Dom Śląskiego Aptekarza, do elewacji którego użyto piaskowca z kamieniołomów eksploatowanych w okolicach Lwówka Śląskiego, które funkcjonowały prawdopodobnie już od XII w. Początkowo kamień, który przywędrował z odległych miejsc był zdecydowanie zdominowany przez surowiec lokalny. Z biegiem lat, a szczególnie obecnie, wydaje się, że sytuacja jest odmienna – różnorodność kamienia importowanego jest tak duża, że materiał rodzimy ginie w ich natłoku. W wielu nowo powstałych obiektach jak np. Justin Center można podziwiać kamień, który przybył do nas z odległych stron świata. Lecz na szczęście są jeszcze inwestorzy, dla których polski kamień ma najwyższą wartość estetyczną. Przykładem tego jest centrum handlowe Arkady, w której piaskowiec z Żerkowic, zdobiący wiekowe zabytki Wrocławia, może równie pięknie prezentować się na zupełnie nowym, współczesnym obiekcie, podnosząc tym samym jego walory estetyczne i tuszując nazbyt krzykliwy wygląd współczesnej architektury.

Informacja na temat stosowanego materiału skalnego jest niezwykle ważna szczególnie, gdy istnieje konieczność wypełnienia ubytków powstałych na skutek deterioracji kamienia bądź uszkodzeń mechanicznych.

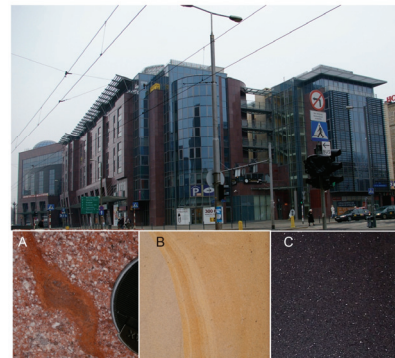
Fot. 5



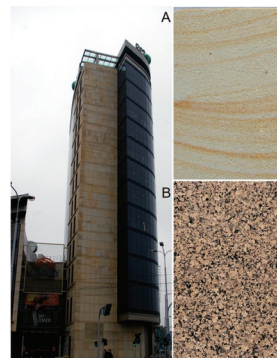
Fot. 6



Fot. 7



Fot. 8



Fot. 5. Deutche Bank przy ul. Rzeźniczej. A – piaskowiec naturalny oraz piaskowiec pomalowany farbą wodną, B – ciemna skała znajdująca się nad parterem, C – fragment kolumny wykonany z polerowanej skały krystalicznej

Phot. 5. Deutche Bank in Rzeźnicza Street A – natural sandstone and a sandstone painted with distemper, B – dark rock over the ground floor, C – a part of a pillar made of burnished crystalline rock

Fot. 6. Hala Targowa, widok od strony ul. Kraińskiego. A – różne rodzaje piaskowca użyte na fasadzie, B – granit strzegomski wykorzystany w cokole, C – sposoby wypełniania ubytków

Phot. 6. Covered Market, seen from Kraińskiego Street A – different types of sandstone used in facade, B – Strzegom granite used in plinth, C – means of cavities filling

Fot. 7. Apartamentowiec Justin Center na Placu Dominikańskim A – porfir z małymi gniazdami karneolu, B – piaskowiec z Żerkowic, C – skała z grupy gabroidów o handlowej nazwie Balck Galaxy.

Phot. 7. Justin Center apartment building in Dominikański Square A – porphyry with carnelian, B – Żerkowice sandstone, C – gabbro known as Balck Galaxy (trade name).

Fot. 8. Arkady Wrocławskie A – piaskowiec żerkowicki, B – granit Mery Gold.

Phot. 8. Arkady Wrocławskie – A Żerkowice sandstone, B – Mery Gold granite

Dobierany materiał obok walorów estetycznych powinien spełniać także odpowiednie parametry fizykomechaniczne. Ilość obiektów, których elementy kamienne ulegają niszczeniu jest duża, dlatego wydaje się zasadne prowadzenie dalszych badań, które usystematyzują istniejącą, ale ukrytą w biurkach urzędów lub inwestorów wiedzę. Jednak zdecydowana większość konserwatorów, architektów i wykonawców inwestycji budowlanych wciąż nie posiada podstawowej wiedzy na temat skał używanych w obiektach, którymi się zajmują.

#### LITERATURA

- GRODZICKI A., 2003, *Jubileusz 300 lat wrocławskiej Alma Mater – reminiscencja geologów: historia, geologia, kamień*, Przegląd Geologiczny, vol. 51, nr 1.
- GRODZICKI A., 2003, „Petroarchitecture” – past and recent usage of building stone in the University of Wrocław architectonic assemblage, Polskie Towarzystwo Mineralogiczne – Prace Specjalne, vol. 51, nr 22.
- GRYGOLEWSKA A., 2008, *Wrocławskie hale targowe 1908–2008*, Muzeum Architektury.
- HRYNIEWICZ W., 2010, *Projekt budowlany*, Arch. Muz. Arch.
- KARST M., 1981, *Badania architektoniczne kamienicy mieszczańskiej we Wrocławiu. Faza I*, Arch. Muz. Arch.
- KIRSCHKE K., KIRSCHKE P., 1998, *Projekt budowlany rewaloryzacji domu handlowego PSS Społem „Feniks” we Wrocławiu*, Pracownia Projektowa Kirschke.
- KIRSCHKE K., 2005, *Fasady wrocławskich obiektów komercyjnych z lat 1890–1930*, Ofic. Wyd. PWr.
- MANDZIOS CH., 1993, *Renowacja budynku Ruska7/Rzeźnicza. Konserwacja*, Arch. Muz. Arch.
- MARCHWICKI S., 1994, *Projekt techniczny rewaloryzacji elewacji frontowej (faza renesansowa) budynku przy Kurzym Targu nr 4 we Wrocławiu*, Arch. Muz. Arch.
- MORASIEWICZ A., BRACH Ł., 2010, *Przebudowa zabytkowej kamienicy na „Dom Śląskiego Aptekarza”*, Arch. Muz. Arch.
- NIEMCZYK E., 2010, *Badania zabytkowych bloków nr 1058 i 1064 na terenie Starego Miasta we Wrocławiu dom handlowy ul. Rzeźnicza 32–33. Intermoda*, Arch. Muz. Arch.
- SŁOWIK L., KRYŃSKA J., 1993, *Badania stratygraficzne, mikrochemiczne i rozpoznanie petrograficzne próbek z elewacji kamienicy Kurzy Targ nr 4 we Wrocławiu*, Arch. Muz. Arch.
- RAJCHEL J., 2004, *Kamienny Kraków*, Uczelniane Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne, Kraków.
- SYLWESTRZAK H., 1997, *Geologiczne tło architektury europejskiej*, Przegląd Geologiczny, vol. 45, nr 3.
- WYSOCKA R., 2009, *Katastrofa architektoniczna w centrum Wrocławia*, Świat Kamienia, nr 9 (60).
- WYSOCKI P., 2009, *Opowieść o budynku o szlachetnym obliczu*, Świat Kamienia, nr 3 (58).
- ZAGOŹDŻON P.P., 2008, *Kręte ścieżki aktu stworzenia („wrocławskie” granity część 3)*, Nowy Kamieniarz, vol. 36, nr 7, 76–78.

#### NATURAL STONE USED IN THE SELECTION OF COMMERCIAL FACILITIES IN WROCLAW

The article discusses the selection of commercial facilities in Wrocław, in the elevations of which a natural stone was used. Attention was drawn to the increasing variety of rocks used in the architecture of the city as well as the way of preservation of historic buildings.

